

โครงการกิจกรรมการเชื่อมโยง
งานวิจัยกับภาคนโยบาย

ปีที่ 3 ฉบับที่ 10/2556

B u l l e t i n

TRF Policy

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ISSN 1906-943X

การพัฒนาการท่องเที่ยว

เพื่อสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนให้กับชุมชน

Contents

TRF Forum 4

เวที สกว. (TRF FORUM)

TRF Policy 8 Research Update!

Editor's Note บรรณาธิการแถลง

ปัจจุบัน กระแสการพัฒนาของโลกได้หันไปให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มุ่งเน้นเป้าหมายในการสร้างสมดุลการพัฒนา โดยให้คุณค่ากับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน แทนการให้คุณค่ากับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว **“ชุมชน” ถูกมองว่าเป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน** นอกเหนือไปจากรัฐและตลาด แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกนำมาใช้กับการพัฒนาภาคการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจหนึ่งที่ค่อนข้างมีปัญหาในเรื่องการพัฒนาที่ขาดความสมดุล โจทย์ใหญ่สำหรับภาคการท่องเที่ยวปัจจุบันคือ จะสร้างความยั่งยืนให้กับภาคการท่องเที่ยวได้อย่างไร จะผลักดัน/ขับเคลื่อนแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไปสู่นโยบายและการปฏิบัติได้อย่างไร ชุมชนควรมีบทบาทอย่างไรในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และมีแนวทางอย่างไรบ้างที่จะทำให้ชุมชนสามารถจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนางานวิจัยเพื่อตอบโจทย์เหล่านี้ จึงได้ให้การสนับสนุนทุนวิจัยแก่ชุดโครงการวิจัยหลายชุดที่พัฒนาขึ้นบนฐานแนวคิดเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขณะนี้มีชุดงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ในวันอังคารที่ 9 กรกฎาคม 2556 สกว. ได้จัดการประชุมเวที สกว. (TRF Forum) ขึ้นเพื่อให้คณะนักวิจัยจากโครงการวิจัย 4 ชุดโครงการที่ดำเนินการภายใต้กรอบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้มานำเสนอข้อค้นพบและข้อเสนอแนะจากงานวิจัยต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยทั้ง 4 ชุดนี้มีจุดเด่นที่แตกต่างจากงานวิจัยชุดอื่นๆ คือ นอกจากเป็นการทำงานเพื่อตอบโจทย์วิจัยแล้ว ยังมีลักษณะของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่เน้นการประยุกต์ใช้แนวคิด/ทฤษฎีกับชุมชน/พื้นที่ศึกษาด้านแบบเพื่อที่จะถอดบทเรียนจากการวิจัยดังกล่าว

จดหมายข่าว TRF Policy Bulletin ฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อสรุปเนื้อหาสาระสำคัญจากประชุม TRF Forum ดังกล่าว และเผยแพร่ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชน โครงการกิจกรรมการเชื่อมโยงงานวิจัยกับภาคนโยบาย สกว. ในฐานะผู้จัดทำ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจดหมายข่าวฉบับนี้ จะสามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ภาคภูมิ ทิพคุณ
บรรณาธิการ

POLICY-RESEARCH PLATFORM

กองบรรณาธิการ ภาคภูมิ ทิพคุณ
แพรว สิริพรกิตติ

จัดทำโดย โครงการกิจกรรมการเชื่อมโยงงานวิจัยกับภาคนโยบาย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชั้น 15 อาคาร เอส เอ็ม ทาวเวอร์ เลขที่ 979/17-21

ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ : 0 2278 8200 (ต่อ 8329)

โทรสาร : 0 2298 0032

อีเมล : prp.project2010@gmail.com

เว็บไซต์ : <http://prp.trf.or.th>

เวที สกว. TRF FORUM

ในวันอังคารที่ 9 กรกฎาคม 2556 ที่ผ่านมา สกว. ได้มีการจัดประชุมวิชาการเวที สกว. (TRF Forum) ภายใต้หัวข้อ “การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนให้กับชุมชน” ซึ่งได้มีการนำเสนอผลงานวิจัยจากชุดโครงการวิจัย 4 ชุดที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) หัวข้อในการนำเสนอประกอบด้วย

- ๑. การศึกษาศักยภาพและมูลค่าผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้ในกลุ่มจังหวัดภาคใต้
โดย ดร.ปิยะ ปานผู้มีทรัพย์ (อาจารย์ประจำสำนักการจัดการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์)
- ๑. กลยุทธ์ขับเคลื่อนคลัสเตอร์การท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
โดย ดร.รักษพงศ์ วงศาโรจน์ (อาจารย์ประจำคณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์)
- ๑. การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนบนพื้นที่สูงโดยใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือ
โดย ผศ.ดร.ดวงพร อ่อนหวาน (อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา)
- ๑. การศึกษาศักยภาพและมูลค่าของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้
โดย ผศ.ดร.พีระศักดิ์ ฉายประสาท (อาจารย์ประจำคณะเกษตรศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร)

TRF POLICY RESEARCH Update!

งานวิจัยเชิงนโยบายที่อยากจะนำมาแนะนำในจดหมายข่าวฉบับนี้เป็นงานของ ดนุพล อริยสังข์จักษ์ และกรกรัตน์ย์ ชิวะตระกูลพงษ์ (2555) เรื่อง “ผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อรูปแบบการค้าในภูมิภาคอาเซียน” ซึ่งเป็นงานที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สกว.

อ่านต่อหน้า 8 >>

อ่านต่อหน้า 4 >>

4 TRF FORUM

ประเด็นสำคัญการประชุมเวที สกว.

ต่อจากหน้า 3 >>

เวที สกว. (TRF FORUM)

ชุดโครงการวิจัยทั้ง 4 ชุดให้ข้อสรุปที่คล้ายกันในบางประเด็น ได้แก่

- แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมามุ่งเน้นด้านอุปสงค์เป็นหลัก โดยวางเป้าหมายเพียงแต่สร้างความเจริญเติบโตและรายได้จากการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวลักษณะนี้วางอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ตลาดเป็นตัวนำและใช้มูลค่า/ผลกำไรเป็นตัวกำหนดการพัฒนา โครงการวิจัยที่นำเสนอใน TRF Forum ครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่สมดุลในหลายๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการกระจายรายได้และการใช้ทรัพยากร ซึ่งความไม่สมดุลดังกล่าวก็นำไปสู่ปัญหาของความไม่ยั่งยืน (เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม การลดน้อยถอยลงของทรัพยากรทางธรรมชาติ การรั่วไหลของรายได้จากการท่องเที่ยวไปสู่ต่างชาติ การสูญหายไปของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ) ดังนั้น แนวทางการท่องเที่ยวจากนี้ไปจึงควรวางอยู่บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งไม่ได้หมายความว่าต้องปฏิเสธการท่องเที่ยวกระแสหลักอย่างสิ้นเชิง แต่อยู่ที่ทำอย่างไรที่จะให้การท่องเที่ยวนั้นตอบสนองทั้ง

เป้าหมายทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน

- การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ภายใต้การจัดการของชุมชนถูกมองว่าเป็นทางเลือกหนึ่งของการสร้างการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเป็นการให้ชุมชนเข้ามาเป็นแกนนำในการบริหารจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน พร้อมทั้งบริหารจัดการผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยว เพื่อที่จะเป็นหลักประกันว่าทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนจะไม่ถูกใช้ไปอย่างสิ้นเปลืองโดยไม่มี การฟื้นฟูรักษา และเป็นหลักประกันว่าผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับคนในชุมชน และมีการจัดสรรกันอย่างเป็นธรรม
- การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังต้องได้รับการผลักดันอย่างมากในเชิงนโยบาย แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวโดยชุมชนค่อนข้างได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมานานแล้ว แต่ปัญหาในปัจจุบันยังอยู่ที่การขับเคลื่อนไปสู่การเป็นนโยบาย ซึ่งปัญหา

ดังกล่าวอาจมีพื้นฐานมาจากหลายสาเหตุ อย่างไรก็ตาม ตัวแบบการพัฒนาดังกล่าวควรถูกนำไปสร้างเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความสมดุลและความยั่งยืนให้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย อันจะส่งผลต่อการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของการท่องเที่ยวไทยโดยภาพรวมอีกด้วย

ศักยภาพและมูลค่าผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้ในกลุ่มจังหวัดภาคใต้

- งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อศึกษาศักยภาพผลิตภัณฑ์และการตลาดของการท่องเที่ยว มูลค่าทางเศรษฐกิจของเส้นทางการท่องเที่ยว และพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวในจังหวัดภาคใต้ (ประกอบด้วย 7 จังหวัด ได้แก่ ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี กระบี่ นครศรีธรรมราช พังงา ระนอง และสงขลา) โดยเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อรับมือการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน
- จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวในจังหวัดที่เป็นพื้นที่การศึกษามีจุดแข็งตรงที่ (1) มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สวยงามและหลากหลาย รวมทั้งมีคุณภาพ (2) สามารถเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมและท่องเที่ยวไปยังจังหวัดและประเทศใกล้เคียง (3) มีวัฒนธรรมและประเพณีที่เฉพาะและเป็นจุดขายได้ และ (4) มีเครือข่ายของผู้มีส่วนได้เสียทางการท่องเที่ยวที่เข้มแข็ง ส่วนจุดอ่อนของการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวได้แก่ (1) ผู้ประกอบการต่างชาติเข้ามาครอบงำเป็นเจ้าของธุรกิจท่องเที่ยวหลายประเภท (โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีภูเก็ต) โดยให้คนไทยดำเนินการทำให้เกิดจุดรั่วของรายได้ คือรายได้จากการท่องเที่ยวตกอยู่กับชุมชนในสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อย (2) บางจังหวัด (เช่น ระนอง) ไม่มีโปรแกรมการท่องเที่ยวที่จะตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ (3) รายได้จากการท่องเที่ยวไม่ได้กระจายอย่างทั่วถึง เช่น หน่วยธุรกิจขนาดเล็กไม่ได้รับผลประโยชน์

จากการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ (4) บุคลากรทางการท่องเที่ยวยังขาดทักษะบางอย่างที่จำเป็น เช่น ทักษะทางภาษา และ (5) ระบบขนส่งสาธารณะไม่เพียงพอหรือมีราคาสูงมาก นอกจากนี้ สาธารณูปโภคพื้นฐานบางอย่างในพื้นที่ยังไม่ได้คุณภาพเพียงพอ

- ๑. จากการวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคของ 7 จังหวัดพบว่า พื้นที่ดังกล่าวมีโอกาสคือ (1) รัฐบาลมีนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยตั้งเป้าหมายการสร้างรายได้ด้านการท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2558 ให้ถึงระดับ 2 ล้านล้านบาท และให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับพื้นที่การท่องเที่ยวฝั่งอันดามัน (2) พื้นที่ท่องเที่ยวฝั่งอันดามันเป็นพื้นที่ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจากนักท่องเที่ยวคุณภาพสูง เช่น นักท่องเที่ยวจากประเทศสแกนดิเนเวีย (3) การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนจะทำให้ตลาดการท่องเที่ยวขยายตัว ซึ่งคาดว่าพื้นที่อันดามันจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักที่จะรองรับอุปสงค์ของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น (4) แหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากในพื้นที่ดังกล่าว (เช่น ภูเก็ต เกาะพีพี ฯลฯ) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องใช้การประชาสัมพันธ์มาก อย่างไรก็ตาม อุปสรรคที่พื้นที่ท่องเที่ยว 7 จังหวัดอาจต้องเผชิญคือ (1) การบริการด้านการคมนาคมขนส่งยังค่อนข้างมีราคาสูง และบริการสาธารณะพื้นฐาน (เช่น โรงพยาบาล) ยังไม่เพียงพอ (2) มักจะมีสถานการณ์ทางธรรมชาติที่คาดการณ์ได้ยาก (เช่น พายุฝุ่น) ซึ่งส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว และ (3) ความผันผวนของเศรษฐกิจโลก
- ๒. ผลการศึกษาที่สำคัญคือ ถึงแม้รายได้จากการท่องเที่ยวโดยรวมในพื้นที่ศึกษามีค่อนข้างมาก แต่ผลประโยชน์ที่ตกอยู่กับชุมชน หรือหน่วยธุรกิจในพื้นที่ยังอยู่ในสัดส่วนค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เพราะธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจำนวนมากถือครองโดยต่างชาติ ทำให้เกิดการรั่วไหล (Leak-out) ของรายได้จากการท่องเที่ยว เช่น ในจังหวัดภูเก็ต มีการรั่วไหล

ของรายได้ของธุรกิจขนส่งและบริษัททัวร์ถึง 21.5% และ 23.9% ตามลำดับ ดังนั้น แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวจึงควรต้องปิดการรั่วไหลดังกล่าว ซึ่งจากการศึกษาพบว่า รูปแบบการท่องเที่ยวที่ควรจะพัฒนา/สนับสนุนต้องเน้นกิจกรรมศึกษาวิถีชีวิตชุมชนซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านและฐานทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งทำให้ต่างชาติเข้ามาสู่ธุรกิจได้ยาก และควรผนวกแหล่งขายของฝากหรือชุมชนที่สามารถผลิตสินค้าพื้นเมืองเข้าไปในเส้นทางท่องเที่ยว เช่น ที่เกาะยาวจะมีของที่ระลึกพื้นเมืองขายมากได้แก่ ผ้าบาติก เสื้อเตยทะเล ผลิตภัณฑ์จากยางพารา เป็นต้น

- ๓. ผลจากงานวิจัยชุดนี้มีนัยเชิงนโยบายบางประการ ได้แก่
 - ๑. ความท้าทายหนึ่งต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ 7 จังหวัด ที่อาจจะมาพร้อมกับการเปิด AEC คือ การเข้ามาของต่างชาติมากขึ้นในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งนี้ หลังจากเข้าสู่ AEC กฎเกณฑ์ในเรื่องการจำกัดการลงทุนของต่างชาติ (ชาติอาเซียน) จะต้องผ่อนคลาย ผลการวิจัยนี้เปิดเผยว่าในปัจจุบันก็มีการรั่วไหลของรายได้จากการท่องเที่ยวในสัดส่วนที่ค่อนข้างมากอยู่แล้ว ดังนั้น คำถามเชิงนโยบายจึงอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวตกอยู่กับชุมชนหรือคนในท้องถิ่นภายหลังการเข้าสู่ AEC รูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการบูรณาการประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่เส้นทางท่องเที่ยว ควรได้รับการพิจารณาเป็นทางเลือกหนึ่ง
 - ๒. งานวิจัยพบว่าโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะในพื้นที่ยังไม่เพียงพอในแง่ของปริมาณ และที่มีอยู่ก็ยังมีปัญหาเรื่องคุณภาพ ดังนั้น นโยบาย

การท่องเที่ยวควรเน้นปิดจุดอ่อนในประเด็นเหล่านี้

- ๑. การบูรณาการการท่องเที่ยวของไทยกับอาเซียนภายหลังการเปิด AEC จำเป็นจะต้องมีบุคลากรด้านการท่องเที่ยวที่มีความพร้อมทั้งในแง่ของทักษะทางภาษา ความรู้ด้านการท่องเที่ยว และศักยภาพในการบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ความพร้อมด้านนี้ยังค่อนข้างจำกัด ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการท่องเที่ยวจึงเป็นวาระเร่งด่วนที่ควรพิจารณา

การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนบนพื้นที่สูงโดยใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือ

- ๑. ชุดงานวิจัยนี้เป็นชุดงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งใช้ชุมชนบนพื้นที่สูงอำเภอภักดีนิคม จังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนต้นแบบ (Pilot Project) ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา
- ๒. ที่มาของโครงการวิจัยเกิดขึ้นจากปัญหาที่พบคือ การท่องเที่ยวในปัจจุบันถึงแม้จะก่อให้เกิดผลดีด้านบวก แต่ก็ส่งผลด้านลบเนื่องจากการท่องเที่ยวมุ่งตอบสนองด้านอุปสงค์เพียงอย่างเดียว คือ คำนึงถึงเฉพาะการเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยวโดยไม่พิจารณาถึงปัจจัยด้านอุปทาน อันได้แก่ศักยภาพของพื้นที่ในแง่ของทรัพยากรและการจัดการที่จะสามารถตอบสนองการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างชุมชนต้นแบบที่เน้นการท่องเที่ยวบนฐานอุปทาน (Supply-based Tourism) โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร และใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีผลประโยชน์ที่ตกอยู่กับท้องถิ่น และมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

6 TRF FORUM

ประเด็นสำคัญการประชุมเวที สกว.

- บทเรียนที่ได้ (Lesson learnt) จากการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนต้นแบบประกอบด้วย
 - การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย กิจกรรมเตรียมความพร้อมเพื่อนำไปสู่การออกแบบเนื้อหาและกระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชน และกิจกรรมเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพให้ชุมชนจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างเข้มแข็ง ผลจากการดำเนินงานดังกล่าวทำให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวชุมชนขึ้น โดยมีการจัดโครงสร้างการดำเนินงาน/การบริหารและมีการวางกฎ ระเบียบ และแนวปฏิบัติของกลุ่มอย่างเป็นทางการ
 - การสร้างฐานข้อมูลทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรทางวัฒนธรรม/ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฐานข้อมูลทรัพยากรดังกล่าวจะทำให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม มีการรับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชน ในอีกทางหนึ่ง จะทำให้ชุมชนตระหนักในความสำคัญของข้อมูลท้องถิ่น ชุมชนเห็นความสำคัญที่จะต้องร่วมกันหาความรู้ เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม อันจะส่งผลให้เกิดการใช้ทรัพยากรของชุมชนอย่างยั่งยืน
 - การสร้างกิจกรรม โปรแกรมการท่องเที่ยว และระบบสื่อความหมายที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยว การออกแบบกิจกรรมและโปรแกรมการท่องเที่ยว และการพัฒนาระบบสื่อความหมายการท่องเที่ยว โดยเน้นแนวคิดการท่องเที่ยวสีเขียว (Green Tourism) เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

- ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการชุมชนต้นแบบครั้งนี้ที่เห็นเป็นรูปธรรมคือ (1) เกิดความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ และ (2) เกิดความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆนอกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานระดับนโยบาย ภาควิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวที่ต่อเนื่องและยั่งยืน รวมถึงการขยายเครือข่ายสู่ชุมชนอื่นๆ อาจมองได้ว่าเป็นหัวใจของความสำเร็จในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

- ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากชุดงานวิจัยนี้คือ
 - การท่องเที่ยวสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามต้องไม่ลืมว่าการท่องเที่ยวเป็นงานบริการซึ่งมักจะมาพร้อมกับความสะดวกสบาย ความปลอดภัย และมาตรฐานการให้บริการ ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรต้องเสริมความสามารถของชุมชนในการให้บริการการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพด้วย
 - ความรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความสามารถของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ พื้นฟู และบำรุงรักษาซึ่งประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งจำเป็นและต้องพัฒนาเพื่อให้การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

- การสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกเป็นสิ่งจำเป็น แต่ต้องเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนที่ได้กำหนดไว้

กลยุทธ์ขับเคลื่อนคลัสเตอร์

การท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

- ชุดงานวิจัยนี้ศึกษากลยุทธ์ขับเคลื่อนคลัสเตอร์การท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยใช้จังหวัดภูเก็ตเป็นกรณีศึกษา จังหวัดภูเก็ตมีความน่าสนใจ และเป็นพื้นที่ที่ควรถอดบทเรียนด้วยเหตุผลคือ เป็นจังหวัดที่มีอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเจริญเติบโตเร็วที่สุด มีรายได้ต่อหัวนักท่องเที่ยวสูงที่สุด แต่มีผลกระทบจากการท่องเที่ยวค่อนข้างรุนแรงและขีดความสามารถการแข่งขันมีแนวโน้มที่จะลดลง ชุดงานวิจัยนี้เน้นประเด็นการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่ง (การขับเคลื่อน) เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นทำให้แนวคิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเกิดผลในทางปฏิบัติ
- จากการศึกษาการท่องเที่ยวของจังหวัดภูเก็ต โดยภาพรวมพบว่า ในช่วงที่ผ่านมา การท่องเที่ยวถูกผลักดันจากการสร้างความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและการแสวงหาโอกาสและผลกำไรในระยะสั้นของภาคธุรกิจ ซึ่งนำมาสู่ความไม่สมดุลของการพัฒนาและส่งผลกระทบต่อในหลายด้าน เช่น ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ความร่อยหรอลงของทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยพื้นฐานในการผลิต (เช่น ที่ดิน) การกระจายตัวของผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม โดยผลประโยชน์ไม่ได้ตกอยู่กับท้องถิ่น แต่กลับอยู่ในมือของต่างชาติและนายทุนขนาดใหญ่ การสูญหายไปของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งถูกแทนที่ด้วยธุรกิจที่เน้นผลกำไรเป็นหลัก การเกิดขึ้นของพฤติกรรมแสวงหาโอกาสต่างๆ (เช่น การขายตัดราคา การไม่ซื้อสัตย์ต่อลูกค้า ฯลฯ)

- เมื่อทราบว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดภูเก็ตในช่วงที่ผ่านมาเป็นไปอย่างไร ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงถูกมองว่าเป็นทางออกของปัญหาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม โจทย์ที่สำคัญคือ จะผลักดัน/ขับเคลื่อนแนวความคิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไปสู่การปฏิบัติได้อย่างไร ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมา มีการพูดถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างมากในสังคมไทย แต่ยังไม่เห็นผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง จากการศึกษา กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ต 5 กลุ่ม (นักท่องเที่ยว ธุรกิจทัวร์ ธุรกิจบริการท่องเที่ยว ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) คณะนักวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดของการผลักดันการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ ได้แก่
 - การที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความตระหนักหรือให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนน้อย เนื่องจากไม่เห็นผลกระทบของความไม่ยั่งยืนที่ตนหรือสังคมได้รับการมองไม่เห็นบทบาทของตน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนมองข้ามประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการขับเคลื่อน ตลอดจนขาดแรงจูงใจในการขับเคลื่อน
 - ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อแนวคิดและแนวทางปฏิบัติเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่น มองว่าหน้าที่การขับเคลื่อนนั้นเป็นของหน่วยงานภาครัฐ ไม่เกี่ยวกับตน หรือมองว่าการเน้นแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะทำให้การเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวลดลง
 - การมีขีดความสามารถในการขับเคลื่อนที่จำกัด ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของความรู้ ทรัพยากร และผู้นำ

- การขับเคลื่อนเป็นไปอย่างต่างคนต่างทำ ไร้ทิศทาง ขาดการทำงานเป็นเครือข่าย ที่เกื้อหนุนกัน และไม่มีกลไกเชิงสถาบัน ในการสร้างเอกภาพการขับเคลื่อน
- จากปัญหาและอุปสรรคที่พบ คณะนักวิจัยได้เสนอแนวทางเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ดังต่อไปนี้
 - ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดย (1) เน้นการคำนึงถึงประโยชน์หรือเป้าหมายระยะยาว (long-run) (2) เน้นส่งเสริมการขับเคลื่อนในส่วนที่มีขนาดผลกระทบมาก (mass) และมีความยากก่อน เพื่อให้ผลดังกล่าวถ่ายทอดมายังส่วนที่มีขนาดย่อย (niche) (3) การส่งเสริมให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนา มากกว่าการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยผู้นำหรือนักวิชาการซึ่งอาจมีแนวทางที่ทำให้ทุกฝ่ายรู้สึกว่าได้รับประโยชน์ร่วมกัน (4) การส่งเสริมการวางแผนและทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่างๆ มากกว่าการทำงานแบบต่างฝ่ายต่างทำหรือต่างคนต่างทำ และ (5) การเน้นในทุกภาคส่วนร่วมกันแสวงหาจุดร่วมที่เป็นประโยชน์ของทุกฝ่าย และร่วมกันผลักดันเพื่อให้ได้รับประโยชน์นั้นมากที่สุดและทวีคูณมากขึ้นมากกว่าการที่แต่ละฝ่ายมีความเห็นว่าประโยชน์ที่อีกฝ่ายจะได้รับต้องแลกกับผลกระทบที่ตนได้รับ
 - เสริมสร้างความตระหนักให้กับทุกภาคส่วนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวผ่านการสื่อสารให้เห็นถึงผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และคุณประโยชน์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
 - เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับทุกภาคส่วนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวว่าเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้น จากความร่วมมือและการปฏิบัติของ

ทุกภาคส่วน ผ่านการสื่อสารตามช่องทางเครือข่ายของกลุ่มต่างๆ และสื่อสารระหว่างองค์กรประกอบต่างๆ ในโซ่อุปทานการท่องเที่ยว

เสริมสร้างขีดความสามารถในการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนให้กับภาคส่วนต่างๆ โดยใช้มาตรการต่างๆ ทั้งในแง่ของการประชาสัมพันธ์ และการสร้างแรงจูงใจ

ส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนผ่านคลัสเตอร์ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ เพื่อให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากรและบูรณาการทำงานเพื่อขับเคลื่อนภายในกลุ่มอย่างเป็นเอกภาพ

ศักยภาพและมูลค่าของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวต่อการสร้างรายได้

- ชุดโครงการวิจัยนี้ได้ศึกษาการท่องเที่ยวใน 3 จังหวัดภาคเหนือได้แก่ อุดรดิตต์ แพร่ และน่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความเป็นมา ประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรม ตลอดจนการศึกษาอุปสงค์และอุปทานของการท่องเที่ยว เพื่อกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติการด้านการตลาดท่องเที่ยวใน 3 จังหวัดดังกล่าว
- คณะผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือตัวชี้วัดขึ้นมาเพื่อประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในอุดรดิตต์ แพร่ และน่าน โดยได้ประเมินใน 7 มิติ ได้แก่ (1) ลักษณะทางกายภาพแหล่งท่องเที่ยว (2) ปริมาณของกิจกรรมหรือการใช้สอย (3) ประเภทของการท่องเที่ยว (4) การออกแบบการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก (5) ทัศนคติหรือพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว (6) การยอมรับของประชากรในท้องถิ่น (7) มลพิษทางการท่องเที่ยวหรือผลกระทบข้างเคียง โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์เหล่านี้ในการจัดระดับแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ทราบถึงศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง และเป็นข้อมูลเพื่อการพัฒนา

อ่านต่อหน้า 8 >>

TRF POLICY RESEARCH UPDATE!

งานวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการทางสถิติวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร (การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ) ต่อรูปแบบและระดับการบริโภคและต่อภาคการผลิตของประเทศอาเซียน 5 ประเทศ (ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์) นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรต่อรูปแบบการค้าในอาเซียน งานวิจัยนี้มีข้อสรุปและนโยบายที่น่าสนใจคือ

- เมื่อสัดส่วนของผู้สูงอายุมากขึ้นจะทำให้ประเทศในกลุ่มอาเซียนเป็นผู้ส่งออกสินค้าประเภทอาหารให้กับประเทศอื่นๆ ในขณะที่เกิดความต้อการนำเข้าบริการสุขภาพจากประเทศอื่นๆ แทน
- การเปิดเสรีภายใต้ข้อตกลงประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2015 อาจทำให้ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรด้านการแพทย์ในไทยมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ไทยจะต้องเตรียมการรองรับโดยพัฒนาจำนวนบุคลากรและสถานบริการด้านการแพทย์ให้มากขึ้น
- การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจะก่อให้เกิดการลดลงของจำนวนแรงงาน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อภาคการผลิตอย่างรุนแรงได้ในอนาคต ดังนั้นประเทศไทยควรหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวข้องกับแรงงานต่างด้าว รวมทั้งควรหาแนวทางในการเพิ่มพูนทักษะและผลิตภาพของแรงงานที่ในอนาคตจะมีจำนวนน้อยลงด้วย
- การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจะลดอุปสงค์ภายในประเทศของสินค้าประเภทอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และภาคการผลิตอื่น จึงมีความจำเป็นที่ภาครัฐจะต้องส่งเสริมการขยายตลาดในสินค้าดังกล่าวในตลาดใหม่ที่ยังมีโครงสร้างประชากรไม่เข้าสู่สังคมสูงวัย
- ประเทศไทยมีศักยภาพในการส่งออกสินค้าประเภทอาหาร ดังนั้น การสนับสนุนห่วงโซ่การผลิตและการขยายตลาดของอุตสาหกรรมอาหารน่าจะมีส่วนช่วยสร้างรายได้ทางการส่งออกให้แก่ประเทศไทยมากยิ่งขึ้น

หมายเหตุ: * ผู้ที่สนใจสามารถขอรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1) สกว. หรือโทร. 0 2278 8200 ต่อ 8325
* งานวิจัยฉบับนี้ได้ถูกสรุปและเรียบเรียงในรูปแบบของบทสรุปเชิงนโยบาย (Policy Brief) ซึ่งสามารถดาวน์โหลดได้ในเว็บไซต์ของโครงการกิจกรรมการเชื่อมโยงงานวิจัยกับภาคนโยบาย สกว. ที่ <http://prp.trf.or.th>

>> ต่อจากหน้า 7 เวที สกว. (TRF FORUM)

- การวิเคราะห์จุดแข็ง (Strength) และจุดอ่อน (Weakness) ของการท่องเที่ยวใน 3 จังหวัดพบว่า จังหวัดเหล่านี้มีจุดแข็งที่คล้ายคลึงกันคือ (1) มีชนบทธรรมชาติ ธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดกันมายาวนาน เป็นเอกลักษณ์และโดดเด่น (2) มีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ (3) การคมนาคมเป็นไปได้อย่างสะดวก ส่วนจุดอ่อนของจังหวัดเหล่านี้คือ (1) สินค้าที่ระลึกยังไม่มีเอกลักษณ์และชื่อเสียงที่โดดเด่น (2) แหล่งท่องเที่ยวขาดจุดเด่นที่ชัดเจน (3) ขาดการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ
- การวิเคราะห์โอกาส (Opportunity) และความท้าทาย (Threat) พบว่า การท่องเที่ยว

ใน 3 จังหวัดดังกล่าวมีโอกาสคือ (1) เป็นพื้นที่ที่มีการเชื่อมโยงด้านการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะในกรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (2) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรมมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเปิดโอกาสให้พื้นที่ดังกล่าว เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นทุนเดิมอย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวของจังหวัดดังกล่าวก็มีความท้าทายบางประการ ได้แก่ (1) การแข่งขันจากจังหวัดใกล้เคียงที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายและดึงดูดกว่า (2) ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรมลง และ (3) การละทิ้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น

- ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย (1) การบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะประสบความสำเร็จได้จากความร่วมมือหลายฝ่าย ที่สำคัญคือภาครัฐ (ส่วนกลาง) ภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2) การเสริมศักยภาพผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวควรมุ่งเน้นไปที่ผู้ประกอบการขนาดเล็ก หรือ SMEs (3) ควรเน้นในเรื่องการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาสินค้าและบริการ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานควบคู่กันไป และ (4) ควรสร้างมาตรฐานการบริการท่องเที่ยวและผลักดันไปสู่การนำไปใช้อย่างจริงจังในทุกพื้นที่